

УДК 347.9

К. Є. Мікуло

студентка

Національного авіаційного університету

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В КОРПОРАТИВНИХ СПОРАХ

Учасники господарського процесу наділені комплексом процесуальних прав, які забезпечують захист корпоративних прав. Дотримання таких процесуальних прав важливе під час реалізації судової форми захисту. Це необхідно для того, щоб не перешкоджати здійсненню законного, справедливого правосуддя та щоб не порушувати права інших учасників судового процесу. Проте на практиці все відбувається інакше. Корпоративним спорам притаманне зловживання процесуальними правами, оскільки до цієї категорії спорів залучають практиків, що володіють усіма тонкощами процесу, кваліфікованих фахівців.

Науковий інтерес до цього питання виникає постійно. Зокрема, цілий ряд вчених зверталися до пошуку оптимальних моделей уникнення зловживання процесуальними правами. Серед них: В. Белова Є. Васьковський, Д. Дєдов, В. Добровольський, Н. Малєїн, А. Юдін та інші. Проте лишаються нерозкритими багато термінологічних питань.

Мета статті – розкрити нагальні проблеми попередження зловживання процесуальними правами в корпоративних спорах, проаналізувати питання використання термінів та основних положень процесуальних гарантій уникнення таких зловживань.

Взагалі, категорія «зловживання процесуальними правами» не має визначених меж. Досить складно зрозуміти, коли саме закінчується майстерність практика щодо процесуального захисту корпоративних прав, і починається межа дійсного зловживання такими правами.

На думку Є. Васьковського, зловживання процесуальним правом неприпустиме. Воно веде до несправедливих результатів для протилежної сторони спору та спрямоване проти своєчасного розгляду та вирішення справи.

А.В. Юдін під зловживанням процесуальним правом розуміє особливий різновид правопорушення, що полягає в несумлінному, противоправному та незалежному використанні процесуальних прав й обов'язків особою представником, що виражається в бездіяльності, що зовні, можливо, й відповідають вимогам процесуальних норм, але несуть у собі особистий чи корисний мотив, що може заподіяти або заподіює шкоду інтересам правосуддя. Дуже вдало А.В. Юдін зауважує, вказуючи на те, що в разі зловживання правом особа не виходить за межі права, проте вона порушує вимоги, що відносяться до самого процесу здійснення права.

Метою зловживання процесуальними правами є не тільки затягування процесу на невизначений

термін, а й розв'язання спору на свою користь всупереч принципу добросовісності та розумності в господарському процесі.

В Господарсько-процесуальному кодексі (далі – ГПК) відсутні норми, які би прямо регулювали наслідки даних зловживань. Лише згадується про певні заходи щодо протидії, де вказано, що суд може зобов'язати заявника забезпечити вимогу заставою, яка буде достатньою для того, щоб запобігти зловживанню певними запобіжними заходами. Також ГПК передбачено: стягнення штрафу в розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 83 ГПК України); покладення на одну зі сторін спору обов'язку сплатити судовий збір незалежно від результату вирішення спору; винесення ухвали проти особи, що зловживає процесуальними правами та відмова суду від вчинення дій, про які просить сторона.

В цілому, в ГПК недостатньо норм для повного врегулювання питань зловживання процесуальними правами, що й призводить до їх нехтування. Вважаємо доцільним внести додаткові роз'яснення та рекомендації з питань зловживання процесуальними правами в корпоративних спорах.

Найбільш поширенішими зловживаннями є: неподання вчасно доказів, заяви безпідставних відводів суддям, подання скарг на процесуальні документи, оскарження яких не передбачається, та ігнорування судового засідання без поважних причин тощо.

Проте необхідно й зазначити факт саме безпідставного зловживання категорією «зловживання процесуальними правами». Фактично особа, яка вказує у зверненні до суду на «зловживання» іншої сторони, якого насправді не було, тим самим зловживає цим правом.

Зазначені форми недобросовісного використання процесуальних прав можуть застосовуватися в будь-якому спорі. Проте є ряд зловживань, що прямо пов'язані з реалізацією норм корпоративних прав.

Безпідставна та недобросовісна реалізація права на позов є найбільш поширеним зловживанням, пов'язаним із порушенням процесуальних прав. Специфіка такої форми недобросовісного виконання полягає у зговорі позивача та відповідача. За наявності спільної мети сторони нерідко об'єднуються для встановлення юридичних фактів, що будуть використовуватися як обов'язкові під час розгляду інших справ, в іншому спорі. Адже відповідно до ч. 2 ст. 35 ГПК України факти, встановлені рішенням господарського суду (іншого органу), який вирішує

господарські спори) під час розгляду однієї справи, не доводяться знову в разі вирішення інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони.

Чималу частину зловживань становлять зловживання, пов'язані із забезпеченням позову в корпоративних справах, що виступають ефективним інструментом під час боротьби з конкурентами.

Чимало вчених є прихильниками думки, що необхідно повідомляти учасників спору про існуючий конфлікт та попереджати, що в майбутньому буде поданий позов. Це зумовлено тим, що часто для позивача корпоративний спір є другорядним, основною ж і кінцевою метою є забезпечувальні заходи, оскільки це дасть позивачу повний контроль над даним підприємством задля вирішення своїх оперативних питань. Варто пам'ятати, що неможливо абсолютно уникнути наслідків, спричинених заходами забезпечення позову. Така точка зору має право на своє існування, але дана вимога суперечить законодавству України. Конституцією передбачено надання права на судовий захист порушеного права. Тобто не є обов'язковим застосування попередніх досудових заходів.

До вищезгаданих забезпечувальних заходів можна також віднести такий варіант подолання зловживань, як застосування заходів за присутності сторін корпоративного спору. Цей варіант реалізований у російському законодавстві та застосовується, якщо під час розгляду заяви в арбітражного суду виникла необхідність заслухати осіб, що беруть участь у справі. На нашу думку, реалізація такого права не є необхідною через ряд обставин. По-перше, втрачається як зміст, так і кінцева мета забезпечення позову. По-друге, більш обґрунтованим було б застосування зустрічного позову.

Коло можливих варіантів зловживань не є вичерпним, тому з метою протидії деякі автори пропонують певні критерії, за якими можливо би було констатувати факт зловживання процесуальними правами. Д.І. Дедов відносить до них наступні обставини:

- 1) вимога представити документи, до яких не передбачуваний доступ корпоративним правом;
- 2) вимога неодноразово у великому об'ємі надавати одні й ті самі документи;
- 3) наявність конфлікту інтересів;
- 4) необґрунтовані витрати товариства без реальної необхідності захисту інвесторів та учасників.

А.В. Юдін вважає, що основною ознакою факту зловживання процесуальним правом є вина недобросовісного учасника процесу. Проте такі критерії мають чисто теоретичний характер, і мало ймовірно їх застосування на практиці, адже прояви зловживань різноманітні у своєму вираженні. Те, що в одній ситуації можна ідентифікувати як зловживання, за інших обставин являє собою цілком виправдані дії учасників спору.

В українській правовій думці висловлюється багато пропозицій щодо протидії процесуальним зловживанням.

А. Забродський пропонує підвищити розмір судового збору на стадії пред'явлення позову, що має певну доцільність, оскільки: по-перше, це допоможе покрити всі витрати, пов'язані з розглядом справ в господарському суді за допомогою сум судового збору, що на сьогодні встановлені; по-друге, учасниками господарського процесу є переважно юридичні особи, для яких сучасні розміри судових витрат є незначними порівняно з тим кінцевим результатом. Саме такий спосіб був реалізований шляхом прийняття Закону України № 3674-VI «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року. Даним Законом сума судового збору суттєво підвищилась.

Проте, на нашу думку, в цій категорії спорів можуть брати участь і фізичні особи, а для них таке підвищення вартості судових витрат є суттєвою перепоною для судового захисту своїх корпоративних прав. Звичайно, виключення передбачено, але для пайовиків інвестиційних фондів.

Деякі дослідники вважають, що заходом зловживання можна встановити пряму заборону зловживати корпоративними правами (в тому числі, правом на позов учасників корпоративних правовідносин). Проте вже існує така норма ЦК України, тому додаткове дублювання не вплине кардинально на дану ситуацію.

В. Гуреев, російський вчений, пропонує застосовувати до акціонерів санкцію позбавлення права на голос, права на дивіденди. Але це навряд чи буде ефективним засобом по відношенню до акціонерів, що володіють тільки однією акцією. Щодо права на дивіденди, то воно суперечитиме праву непорушності власності.

В.М. Горшенев вважає, що ефективним у боротьбі може стати юридична відповідальність за неналежне здійснення процесуальної діяльності, зокрема, про навмисне затягування господарського процесу відповідачем чи позивачем за умови, коли останній усвідомлює програшність своєї позиції у процесі. Затягування процесу можливе шляхом зупинення провадження по справі. Таким способом може бути не тільки затягнутий судовий процес, але й розмита частка учасника (акціонера) товариства. Фактично підтвердженням реалізації запропонованого варіанту юридичної відповідальності сторін є вищезгаданий Інформаційний лист ВГС України № 01-8/140 від 15.03.2010 року, в якому викладені рекомендації щодо вжиття конкретних заходів відповідальності до осіб, які зловживають правом.

В.А. Белова та В.І. Добровольський пропонують одним із засобів протидії зловживанням акціонерів передбачити можливість виключити їх з акціонерного товариства за аналогією з товариством. Але даний спосіб захисту видається мало ймовірним з наступного ряду причин:

- по-перше, правова природа товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерного товариства відрізняються;

– по-друге, виключення зі складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю передбачається за систематичне невиконання обов'язків;

– тому, по-третє, виключення зі складу акціонерів – кардинальний захід впливу, що не можна застосовувати за зловживання правом, де ще немає факту самого правопорушення.

На нашу думку, як протидію зловживанню процесуальними правами можна використовувати практику римського приватного процесу, що включає в себе чотири заходи:

– попереднє посвідчення сторонами своєї сумлінності за допомогою складання присяги;

– покладення судових витрат на винну в недобросовісному веденні справи сторону;

– стягнення з неї збитків, завданих іншій стороні;

– накладення на неї штрафу, заміна його, в разі неспроможності, арештом.

Визнавши факт зловживання процесуальними правами, суд повинен припинити таку процесуальну діяльність, тим самим відмовивши в реалізації права недобросовісним шляхом. При цьому необхідно враховувати, що в силу особливої конституційної значущості державних механізмів судового захисту, суду слід відмовляти в реалізації права лише після попередження особи про виявлення в її діях зловживання і постановлення в разі встановлення факту зловживання відповідної мотивованої ухвали.

Разом із тим, декларативного закріплення неприпустимості зловживання процесуальними правами явно недостатньо, необхідна ще й дієва реалізація механізму захисту від зловживання.

Висновок. Доцільним уявляється внесення змін до ГПК, що передбачатимуть можливість віднесення судових витрат на особу, яка зловживає своїми процесуальними правами.

Зазначена компенсація являє собою міру процесуальної відповідальності сторони, що недобросовісно заявила необґрунтований позов або систематично протидіяла правильному і своєчасному розгляду справи. Така компенсація має бути віднесена до витрат, пов'язаних із розглядом справи.

Крім того, у процесуальному законодавстві необхідно закріпити таку санкцію майнового характеру за зловживання, як штраф. Інститут судових штрафів має забезпечити виконання завдань цивільного судочинства щодо об'єктивного розгляду справ протягом розумного строку.

Як можна побачити, пропозицій висловлюється чимало. Проте майже кожна з них має недоліки, що зумовлені складністю такої правової категорії, як зловживання процесуальним правом. Цієї категорії спорів складно позбутися в сучасних умовах, але їх можна зменшити до мінімуму, тому що це

відповідає інтересам держави та учасників корпоративних правовідносин й повинно стати основним мотивом удосконалення судового процесу.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

3. Дедов Д.И. Вопросы судебной защиты при злоупотреблении правами в корпоративных отношениях / Д.И. Дедов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.duma.gov.ru>

4. Господарське процесуальне право: [підручник] / [Подцерковний О.П., Квасніцька О.О., Степанова Т.В. та ін.]; за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. – Х. : Одісей, 2012. – 400 с.

5. Щербина В.С. Господарське право : [підручник] / В.С. Щербина. – 4-те вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.

Анотація

Мікуло К. Є. Зловживання процесуальними правами в корпоративних спорах. – Стаття.

У статті розглянуто проблеми зловживання процесуальними правами в корпоративних спорах. Категорія «зловживання процесуальними правами» не має визначених меж. Досить складно зрозуміти, коли саме закінчується майстерність практика щодо процесуального захисту корпоративних прав, і починається межа дійсного зловживання такими правами.

Ключові слова: корпоративне право, зловживання процесуальними правами, позов, цивільне судочинство, господарський процес.

Аннотация

Микуло Е. Е. Злоупотребление процессуальными правами в корпоративных спорах. – Статья.

В статье рассмотрены проблемы злоупотребления процессуальными правами в корпоративных спорах. Категория «злоупотребление процессуальными правами» не имеет определенных границ. Достаточно сложно понять, когда именно заканчивается мастерство практика касательно процессуальной защиты корпоративных прав, и начинается граница действительного злоупотребления такими правами.

Ключевые слова: корпоративное право, злоупотребление процессуальными правами, иск, гражданское судопроизводство, хозяйственный процесс.

Summary

Mikulo K. E. Abuse of procedural rights in corporate disputes. – Article.

The article discusses the problems of abuse of procedural rights in corporate disputes. The category of «abuse of procedural» rights does not have definite limits. It is difficult enough to understand when the skill of practice ends, concerning the procedural protection of corporate rights and the border of the actual abuse of such rights begins.

Key words: corporate law, abuse of procedural rights, lawsuit, civil litigation, economic process.